

Talibani i deobandijska škola

Vedran Obućina, mag. nov.
doktorski kandidat povijesti religije
na Sveučilištu u Regensburgu, v_obucina@yahoo.com

Uvod

U čitavom svijetu, a posebno u Sjedinjenim Državama, danas se intenzivno raspravlja i svađa oko posljedica koje su se rasplamsale tijekom hitnog uklanjanja svih američkih snaga iz Afganistana, koje je američki predsjednik Joe Biden iznenada najavio 16. kolovoza. To je uključivalo snažne podsjetnike da je Al Kaida, pod vodstvom Osame bin Ladena, organizirala napade 11. rujna. Poznato je da je Al Kaida i danas talibanski saveznik, a dvadeseta obljetnica napada na New York i Washington bolno je postavljena u odnos s odlaskom iz Afganistana. Intenzivni argumenti i dalje će bjesniti nakon odlaska američke vojske iz Afganistana. U međuvremenu, dok većina izbjegličkih letova ostaje prizemljena, herojski spasioци tragaju za tisućama ljudi koji su i dalje ugroženi, prepušteni na milost i nemilost talibana. Nasukani pojedinci i obitelji - neki ih nazivaju taocima - uključuju i vlasnike američkih zelenih karata, prevoditelje za vrijeme rata i druge stručnjake koji su pomagali američkoj vojsci. I feminističke aktivistice su ostavljene, riskirajući svoje živote tražeći jednaka prava za žene i djevojke u duboko nepoštenom i mizoginom društvu u Afganistanu.

Koji i kakav islamizam?

Danas, prema pisanju svjetskog tiska, „radikalna islamistička“ uvjerenja talibana predstavljaju nebrojene opasnosti. Pa ipak, u više od nekoliko izvještaja i rasprava primjećuje se terorizam, dok duboko religiozna priroda nove afganistanske vlade ostaje nerazjašnjena. U konačnom izvješću Komisije o 11. rujnu navedeno je da se napadi 11. rujna 2001. nisu najbolje opisali kao „rat protiv terorizma“, već kao rat s teroristima koji su imali specifično podrijetlo i program, koji proizlaze iz „radikalnog ideološkog pokreta (općenito poznat kao islamizam ili radikalni islam) u islamskom svijetu (...) koji je iznjedrio terorističke skupine i nasilje širom svijeta“ (Kean i Hamilton, 2004: 562). To je krajnje jednostrano i nepošteno izjednačavanje sasvim legitimne političke struje u većinski islamskim zemljama s ekstremnim oblicima objašnjavanja druge najraširenije religije na svijetu. Kao prvo, politički islam ne postoji, kao što ne postoji niti političko kršćanstvo. Velike svjetske religije su totalitarne, što znači da daju odgovor na svaki oblik osobnog i društvenog života. Ako islam ili kršćanstvo nije i političko, onda teško da je islam ili kršćanstvo. Ideje o „političkom islamu“ samo su pojednostavljeni oblici krajnjeg kulturološkog neshvaćanja od strane sekularnog

Zapada. Islamizam, međutim, jest politički pokret koji se temelji na provođenju islamskih pravila kroz državne institucije. S time je islamizam podjednak demokršćanstvu, barem onom europskom obliku demokršćanstva kojega je Zapadna Europa zaboravila. Problem je, dakako, koji islam je temelj islamističkog pokreta. Isto se može vidjeti i kod kršćanskih pokreta: radi li se o poljskoj katoličkoj desnici ili bijelim evanđeoskim kršćanima u Sjedinjenim Državama, odnosno elitističkom pentekostalnom putu Jaira Bolsonara u Brazilu. Tako je Kraljevina Saudijska Arabija zakonom određena kao zemlja vahabijske škole islama. Islamska Republika Iran se temelji na šijitskoj grani i tumačenju islama. U sekularnoj Bosni i Hercegovini, reis-ul-ulema Mustafa ef. Cerić je fetvom odlučio da se Islamska zajednica BiH i svi njezini imami imaju voditi putem hanafijske škole sunitskog islama. Političke institucije ili političke stranke potom izvlače svoje političko rezoniranje s tog religijskog polazišta.

Veze s Al Kaidom

Nešto slično je u osnovi talibanskog pokreta kroz deobandijsku školu islama, no ovdje dolazimo do terminoloških poteškoća. Ako prihvatimo islamizam kao legitimnu političku ideju, možemo li prihvatiti da je talibanski pokret islamistički pokret? Talibani, iako formalno nisu priznati kao teroristička skupina, i danas su u savezništvu s Al Kaidom. U izvješću Kongresne istraživačke službe iz travnja 2021. godine promatrači Ujedinjenih naroda ocijenili su da Al Kaída i talibani nastavljaju održavati snažne veze: „Talibani su navodno u veljači 2021. izdali naredbe kojima svojim članovima zabranjuju smještaj stranih boraca, ali u protivnom se ne čini da su poduzeli opipljive korake koji bi mogli predstavljati prekid veza s Al Kaidom. Simpatizeri Al Kaide proslavili su preuzimanje talibana, a talibani su navodno oslobodili zatvorenike, uključujući i pripadnike Al Kaide” (Thomas, 2021). Doista je neraskidiva poveznica talibana i Al Kaide, iako je potonja teroristička organizacija bila amalgam raznih ekstremnih ideja iz arapskog svijeta. U Afganistanu su pronašli svoje utočište, vođeni zloglasnim Osamom bin Ladenom. Zbog njegovog utjecaja i privatnog financiranja zločinačke organizacije, Al Kaída je prije svega izražavala vahabijski svietonazor koji, međutim, nije bio toliko utjecajan među talibanima koliko li deobandijska škola.

Talibani su i danas u savezništvu s Al Kaidom

Pogled na novu prijelaznu vladu Afganistana, kako je izvijestio *New York Times*, pruža „najjasniji pokazatelj do sada da grupa moć vidi kao nešto što se može podijeliti isključivo među pobjednicima, umjesto da ispuni obećanje o uključivoj vladi koja je uzela u obzir stvarnost promijenjenog Afganistana u kojem su žene i etničke manjine bile zastupljene u donošenju odluka” (Schorzman, 2021). Osobna poveznica između talibana i Al Kaide nalazi se u liku novog ministra unutarnjih poslova Siradžudina Hakanija, sina mudžahedinskog zapovjednika i osnivača mreže Hakani, Džalaludina Hakanija. Ova mreža je poznata po bliskim vezama s pakistanskom obavještajnom službom i oštroj borbi protiv prisutnosti stranih snaga u Afganistanu (Brown i Ressler, 2013). Mreža je odgovorna za niz ciljanih atentata i terorističkih djela, te je važna spona između terorističkih ćelija Al Kaide i talibanskog pokreta. Ujedno je Abdul Hak Vasik, novi talibanski ministar obavještajnih službi, osoba s terorističkom prošlošću. Američke snage su ga zatvorile u zaljevu Guantanamo, odakle je pušten u zamjenu za posljednjeg američkog ratnog zarobljenika Bowa Bergdahla. Za Vasika se vežu informacije kako organizira obuku Al Kaide zajedno s obavještajnim agentima nove afganistanske vlade. Kontinuitet talibanske ideje odražava se i u izboru premijera Mohamada Hasana Ahunda, koji je bio i u talibanskoj vladi u 1990-ima, te je jedan od najstarijih osnivača talibanskog pokreta. Sve njihove odluke formalno nadzire politički i vjerski vođa današnjih talibana i čelnik Islamskog Emirata Afganistana Hibatulah Ahunzada.

Deobandijska škola

Akademski je plauzibilna tvrdnja da se ekstremni biljeg u Afganistanu može pratiti do položaja radikalnih islamističkih ideja i deobandijske škole islama u Pakistanu. Ovo je zemlja s vrlo važnim položajem u raspravama oko islamizma zbog uloge islama i islamističkih skupina unutar političkog razvoja Pakistana s jedne strane i zbog pružanja odgovarajućeg konteksta za rast ekstremizma talibanskog tipa u Pakistanu i njegovim susjedima s druge strane (Masudnia i Galeh, 2009). Čini se da su društveno okruženje u Pakistanu, uloga islama u političkom razvoju u ovoj zemlji, deobandijski aktivisti, uloga vjerskih škola i

Dar ul-Ulum Deobandi, UP, Indija

stranih donatora kao što je Saudijska Arabija vrlo važni u formiranju radikalne islamističke političke kulture u Pakistanu. U Britanskoj Indiji, gdje je današnji Pakistan bio sastavni dio, muslimani su započinjali kulturne aktivnosti uslijed povoljnijih političkih i društvenih uvjeta, a kao posljedica tih aktivnosti stvorene su institucije islamskog obrazovanja. Među prvim takvim školama bila je Dar ul-Ulum Deobandi, otvorena sredinom 19. stoljeća (Hooshangi, 2013). Ime se odnosi na mjesto Deoband blizu New Delhija. Njezini osnivači, posebno Mohamed Kasim Nanautavi i Rašid Ahmed Gangohi, koristili su novi sustav obrazovanja ali su inzistirali na starim islamskim udžbenicima. Obučavali su studente u strogoj islamskoj atmosferi. Nekoliko desetljeća kasnije su diplomirani studenti, sada pripadnici uleme, igrali važnu ulogu u društveno-političkim pokretima u Indiji. Kao nova društvena klasa, nastojali

su oživjeti društveni identitet muslimana u modernom društvu, ali su istovremeno promovirali islamsku tradiciju temeljenu na Kur'anu i hadisima. Deobandijske škole su se uspješno širile i uključile studente s cijelog indijskog potkontinenta, ali i iz zemalja poput Afganistana, Jemena, Saudijske Arabije, nekih srednjoazijskih zemalja, Afrike i Europe. I danas se radi o jednoj od najvećih islamskih škola, odnosno druga najveća nakon al-Azharu u sunitskom svijetu. U složenim političkim, društvenim i kulturnim kontekstima Indije sredinom 19. stoljeća, ovakva medresa je redefinirala kulturni identitet indijskih muslimana. Škole su bile neovisne u upravljanju i financijama, što je bilo iznimno značajno za stvaranje nove muslimanske srednje klase na indijskom potkontinentu. Naglasak na urduu kao zajedničkom jeziku indijskih muslimana pružalo je jezično jedinstvo za deobandijske učenjake koji su modernizirali tradicionalni islam u Indiji, ali postavili i izazov dotadašnjem tumačenju islama i rastućim idejama moderne.

Tijekom čitavog 20. stoljeća, Afganistan je bio zemlja u kojoj su se sudarali autokratski provođeni planovi modernizacije i reforme te plemensko-tradicionalistički svjetonazor. Promicatelj modernizacije zemlje bio je emir i kasnije kralj Afganistana Gazi Amanulah Han, koji je vladao od 1919. do abdikacije 1929. godine. Godinu dana prije svog odlaska, Amanulah je sazvaio veliko vijeće plemenskih vođa (*Loja Džirga*) gdje je prikazao svoje politike društvene, kulturne, političke i gospodarske reforme, a to je uključivalo i prava te jednakost žena i borba protiv administrativne korupcije (Emadi, 2010: 27). Amanulahova žena Soraja je također bila na *Loja Džirgi* i to bez islamskog veta. Sve je to skandaliziralo tradicionaliste koji su htjeli pronaći način otpora državnim politikama ukidanja počasnih naslova, posebnih privilegija duhovnika i osobito kratkotrajne zabrane deobandijskim učiteljima u podučavanju u Afganistanu. Koordinirana akcija plemena vratila je 1929. godine gotovo sve reforme na početak. Deobandijska škola je ponovno dobila pravo obrazovanja u zemlji, te su se vratile sve mjere protiv žena u javnom životu, kao i stroga pravila nošenja odjeće. Najzad je vjerski vođa Habibulah napao sâm Kabul i natjerao Amanulaha na abdikaciju. Ova povijesna zgoda ponavljala se više puta kroz 20. stoljeće. Deobandijski učenjaci su bili prisutni prilikom krunjenja kralja Zahira 1933. godine, te su potom utjecali na svojoj interpretaciji islamskog zakona koja se zasnivala na pašunskom plemenskom kodu

Talibani nisu nikad prihvatili drugo tumačenje islama do svojega, ali su ipak kao ideološki temelj uzeli ekstremni oblik deobandijske škole, posebno u izbjegličkim kampovima Afgana u Pakistanu za vrijeme sovjetske invazije na Afganistan (Rashid, 2002: 88). Deobandi su htjeli ujednačiti islamske zakone i prilagoditi ih suvremenoj stvarnosti, pri čemu su uzeli restriktivan pogled na ulogu žena u javnosti, opirali su se svim oblicima hijerarhije u muslimanskoj zajednici, odbacili su šijite kao nevjernike, a sve će se to odraziti na praktične zakone talibana na najekstremniji način. Radikalno deobandijsko uvjerenje jest potreba čišćenja islama od novotarija koje su nastale u protekla dva stoljeća i povratak na učenje Kur'ana i načina života kakav je vodio Poslanik Muhamed. Tako je deobandijska škola na neki način preslika salafizma koji je također tražio povratak u doba Poslanikovih učenika (*salafa*) i „čišćenje“ islama od novotarija. Salafizam je postao radikalniji, pa su njegovi osnivači, inače predvodnici islamske reforme (*islah*), odlučili prozvati svoj put neosalafijskim kako bi se razlikovali od ekstremnog tumačenja salafi-

jskog života. Isto se dogodilo s deobandijskim putem, ponajviše zbog utjecaja paštunskog nacionalizma. Naime, pakistanske organizacije širile su deobandijske medrese u Afganistanu u cijelom razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, fokusirajući se na paštunsko područje i Balučistan, regije koje su nastanjivali narodi vrlo bliski Pakistancima (McCauley, 2002: 87). Većinu tih medresa vodile su poluobrazovane mule koje nisu shvaćale bit reformističkih ideja deobandijske škole, odbacili su svijet politike izvan svoje zajednice, studentima su zabranili čitati novine i gledati televiziju, a dugogodišnji život u medresi (uobičajeno i do dvadeset godina) stvorio je talibane koji su bili posve neuki za vanjski svijet. Njihova interpretacija islama bila je zapravo temeljena na posve neislamskom izvoru: na plemenskom kodu *paštunvali* (Griffin, 2001: 55). Prema tom kodu, djevojčice i dječaci su se razdvojili u javnom životu nakon što navrše sedam godina. Suprotni spolovi su se mogli vidjeti tek prilikom dogovaranja vjenčanja. U Kandaharu je ova praksa dovela do homoseksualnih izraza u poeziji, plesu, ali i muškoj prostituciji gdje se i danas dječaci između 12 i 25 godina preoblače u žene, plešu za goste i potom služe kao muške prostitutke u zakonsko kažnjivoj praksi *bačebazi* (doslovno prevedeno: igra s dječakom). No, homoseksualnost kao takva se kažnjavala smrću, najčešće bacanjem ljudi s visoke zgrade. I dok je *bačebazi* javno prihvaćena stvar, heteroseksualni odnosi su pod znatnom prismotrom, čak i prijetnjom nasilja ili smrti. *Paštunvali* je također uključio kamenovanje ili spaljivanje kao smrtnu kaznu za cijeli niz prekršaja plemenskih pravila, bez obzira na islamski zakon koji traži cijeli niz teško dostupnih dokaza kako bi se smrtna kazna doista ostvarila.

Mnoge medrese su nastale na temelju financijskih donacija iz Saudijske Arabije, koje su širile vahabizam. Deobandijska tradicija se raspala na nekoliko frakcija, a najvažniju je vodio Maulana Samiul Hak koji će osnovati medresu za obrazovanje talibana. Ona je bila toliko snažna da je preko dvanaest ministara u prvoj talibanskoj vladi bilo obrazovano na Dar-ul-Ulum Hakanija (Rashid, 2002: 90). U vrijeme komunističke vlasti u Afganistanu i sovjetskog napada, država nije financirala vjerske studije, što je nagnalo mnoge da potraže studij u deobandijskim pakistanskim školama (Griffin, 2001: 54). Deobandijska škola je kasnije pronašla dobrog „partnera“ u saudijskoj školi vahabizma. Radi se o sličnim načelima, posebice kad se radi o tumačenju tavhida, džihada, islamskog kalifata i religijskog ekstremizma. Međutim, postoje i značajne razlike. Deobandijska škola islama temelji se na osebujnim sjeveroindijskim teološkim i pravnim načelima, kao i na određenoj razini misticizma. No, obje škole danas guraju muslimane k ekstremizmu pružajući ekstremne, nepotpune i radikalne interpretacije vjerskih djela kao odgovor na krize modernog svijeta. Ideološki su ove ideje proizvod učenja Ibn Tajmije i studenata njegove škole kao što su Muhamad ibn Abd al-Vahab, Abdul A'la Maududi i Sajid Kutb (Alipur i dr., 2017). Na temelju tih ideja nastala su pogrešna tumačenja džihada i reprodukcija fundamentalističkih ideja u obliku terorističkih skupina kao što su Al Kaida, Daeš, kao i pokreti poput talibanskog.

Deobandijska tradicija je zapravo suprotstavljena plemenskim i feudalnim strukturama, pa su i sami talibani bili nepovjerljivi prema plemenskim vođama

U Pakistanu su talibani našli sugovornika među ekstremnim deobandijskim skupinama, ali oni su samo jedan od čimbenika utjecaja među talibanima jer su Deobandiji nastojali okupiti prvake paštunskih plemena oko Kandahara u Afganistanu i Čamana u Pakistanu. No, deobandijska tradicija je zapravo suprotstavljena plemenskim i feudalnim strukturama, pa su i sami talibani bili nepovjerljivi prema plemenskim vođama. Tako su talibani svojom rigidnošću zloupotrijebili deobandijsku tradiciju učenosti i reforme, odbacili svaki oblik modernizma i tražili islamsku revoluciju koja ne bi bila nimalo slična onoj iranskoj. Ona ne bi bila temeljena na učenim traktatima i intelektualnoj povijesti islamskog prava, kao ni na Kur'anu ili povijesnom razvoju muslimanskih zajednica. Sve su to znanja u kojima su talibani izrazito neuki. Najzad, nema niti jednog iole značajnijeg teološkog teksta koje su talibani iznijeli u javnost, ali su svoje ideje prenijeli u Pakistan, te uveli u svoju rigidnost pojedine Uzbeke i Tadžike koji su potom radikalizirali svoje skupine u Srednjoj Aziji. Do intervencije protiv talibanske vlasti 2001., talibani su zabranili televiziju, video- i audio-sadržaje, uveli su srednjovjekovne šerijatske kazne kao što su kamenovanje i amputacije, ubijali su šijite kao nevjernike u Afganistanu i Pakistanu, tjerovali su ljude na poseban način oblačenja i načina života, što uključuje neslavnu zabranu brijanja brade i nošenje burke. Talibani su odbili sve UN-ove humanitarne agencije i odbacili muslimanske elite u drugim zemljama kao koruptivne i neislamske (Rashid, 2002: 93).

Paštunska dominacija

Od 1747. godine Afganistanom realno prevladavaju Paštuni, a talibani su velikom većinom iz te etničke skupine. Samo u vrijeme Habibulaha Kalakanija, koji je došao na vlast 1929. godine i tijekom vladavine Burhanudina Rabanija od 1992. do 2001. Paštuni nisu imali strogu vlast (oboju su bili etnički Tadžici). U svojoj dominaciji Afganistanom, Paštuni su se opirali Tadžicima, Hazarima, Uzbecima, Balučima i drugim etničkim skupinama, te ih podčinjavali paštunskoj nacionalističkoj ideologiji kao okosnici afganskog identiteta (Emadi, 2010: 178). Paštunsko područje, kao i porozna granica koja spaja Paštune u Afganistanu i Pakistanu, postalo je osnovna baza za širenje talibana. Svoje središte su 1994. godine postavili u Kandaharu gdje je tadašnji njihov vođa Mula Omar sam sebi nadjenao titulu Zapovjednika vjernih (*amir al-mu'minin*) i prozivao se emirom (McCauley, 2002: 79). No, malo toga je vezano za rane institucije vlasti u arapskom islamu. Talibanski sustav vladavine temelji se više na tribalizmu nego na islamskim pravilima. Njihovi činovnici bili su svi redom Paštuni, a odbacili su i tehno-kratske elite dok je pakistanska obavještajna služba bila pogon koji je držao talibansku vlast živom svojom logistikom i financijama. Tradicionalna islamska vijeća (*šura*) djelovala su u svim pokrajinama, a kao vrhovni emir svih bio je Mula Omar koji čak nije ni živio u Kabulu, već je vladao zemljom iz Kandahara. Okosnica vlasti bile su talibanske oružane snage popunjene talibanskim dobrovoljcima koji su ponajviše bili školovani u pakistanskim deobandijskim medresama. Nisu imali mnogo znanja o vođenju zemlje, ali su u potpunosti bili predani islamskim pravilima i zakonima. Na temelju spoja *paštunvalija* i islamskog zakona, talibani su zabranili svaki oblik zabave, smatrajući da one udaljavaju misli i um ljudi od Boga. Zatvorili su sva kazališta, uništili sve televizore i video-snimачe, zabranili sve vrste igara, te upozoravali stanovništvo da ne uzgaja golubove ili da puštaju papirnate zmajevе, što su omiljeni hobiji Afganistanaca. Od muškaraca se tražilo nošenje dugih brada, kratke kose i tradicionalne odjeće (*kamis-šalvar*). Svatko tko je kratio ili obrijao bradu mogao je biti pretučen ili poslan u zatvor dok mu brada ponovno ne raste. Svi su morali moliti pet puta dnevno, poželjno u džamiji. Talibanska vjerska policija bila je zvjerska formacija koja je nosila bičeve i željezne kabele s kojima su tukli svakoga tko se nije ponašao u skladu s pravilima. Dekreti su uključivali uništavanje fotografija, s obzirom na zabranu prikazivanja ljudskog lika. Kazneno pravo je uključivalo amputacije, javna smaknuća, kamenovanja do smrti i javna bičevanja. Zabranjena je proslava Nove godine, kao i šijitskih blagdana. Talibani su interpretirali svoj način vlasti kao prirodan nastavak kulturnog kruga Afganistana, no činjenično su talibani bili vrlo malo obrazovani po pitanju afganske kulture; rasli su u paštunskim područjima i obrazovani su u pakistanskim medresama (Emadi, 2010: 182). Posebno je zlokobna bila sudbina žena (Runion, 2007: 124). Talibani su razvili vlastitu interpretaciju položaja žena u društvu koje ne odgovara islamskoj tradiciji, ali je vezana uz *paštunvali*. Uobičajeno žene u islamskoj kulturi nose veo (*hidžab*) ili u pojedinim sredinama kulturološki ukorijenjen ogrtač (*čador*). No, talibani su razvili *burku*, koja pokriva svaki dio ženskog tijela. Čak i ako bi žena izvadila golu ruku, bila bi oštro kažnjena, ponekad i odsijecanjem prsta. Kad su žene prosvjedovale protiv zvjerstava talibana u sjeverozapadnom gradu Heratu, lokalni talibani su ih pretukli i bacili kiselinu u njihovo lice, a potom im je bila zabranjena medicinska pomoć. Istovremeno, talibani, koji su bili toliko zauzeti poštivanjem svog tumačenja islamskog zakona, nisu bili protiv proizvodnje droge pa su čak i predvodnici agencija protiv raspačavanja droge dozvoljavali seljacima uzgoj maka za proizvodnju i prodaju opijuma (Runion, 2007: 126). Ideološka struktura režima bila je usustavljena kroz Ministarstvo promicanja vrlina i sprječavanja poroka.

Zaključak

Nakon pada talibana i međunarodne vojne intervencije u Afganistanu, još uvijek nema razumijevanja o podrijetlu i uzroku pobune sadašnjih talibana. Unatoč činjenici da su talibani davno svrgnuti, njihov pad s vlasti nije doveo do njihovog potpunog poraza; dapače, najzad se pokazalo kako su sposobni protjerati međunarodne snage i preuzeti vlast u zemlji. Borba s talibanima bila je jedan od važnih izazova pred Sjedinjenim Državama, NATO-om, vladama Hamida Karzajia i Ašrafa Ganija i međunarodnom zajednicom. Koji su čimbenici pridonijeli ponovnom oživljavanju talibana u Afganistanu nakon 2005. godine? Temeljna je hipoteza da su afganistanski talibani nastavili pobunu protiv afganistanske vlade primajući pomoć i obuku iz različitih krugova u Pakistanu, a svaka uspješna borba protiv ove skupine ovisi o uklanjanju njihovih utočišta u Pakistanu. Ipak, vidljivo je kako su Afganistanci u mnogim područjima rado prihvatili povratak talibana, a to se ponajviše vidi u većinskim paštunskim krajevima ove

zemlje. Tvrdokorna odanost *paštunvaliju* i donekle poštovanje prema učenicima iz deobandijskih medresa svakako su dio talibanskog uspjeha kao nacionalističko-vjerske skupine s dubokim korijenima na afganistansko-pakistanskim područjima.

Literatura

- Alipur, Dž., Gejtasi, S. i Darabi, M. (2017). [Učinak تأثیر اندیشه‌های ابن تیمیه بر خطوط فکری و خط مشی گروه‌های سلفی- تکفیری]. *Časopis za političku misao u islamu*, 3(12), 35-62.
- Brown, V. i Ressler, D. (2013). *Fountainhead of Jihad: The Haqqani Nexus, 1973-2012*. Oxford: Oxford University Press.
- Emadi, H. (2010). *Dynamics of Political Development in Afghanistan: The British, Russian, and American Invasions*. New York: Palgrave Macmillan
- Griffin, M. (2001). *Reaping the Whirlwind: Afghanistan, Al Qa'ida and the Holy War*. London i Sterling, VA: Pluto Press.
- Hooshangi, L. (2013). [Deobandijske škole: njihov sustav učenja i njihovi društveno-kulturni učinci]. *Istraživanja povijesti islamske civilizacije*, 45(2), 117-133.
- Kean, T. H. i Hamilton, L. H. (2004). *The 9/11 Commission Report*. Washington, D.C.: National Commission on Terrorist Attacks.
- Masudnia, H. i Galeh, Š. (2009). [Istraživanje uzroka nasilnog ponašanja islamskih snaga u Pakistanu. Studija slučaja talibana]. *Političko znanje*, 5(1), 193-218.
- McCauley, M. (2002). *Afghanistan and Central Asia: A Modern History*. London and New York: Longman.
- Rashid, A. (2002). *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*. London i New York: I. B. Tauris.
- Runion, M. (2007). *History of Afghanistan*. Westport, CN i London: Greenwood Press.
- Schorzman, D. (2021). Who are the Taliban's New Government's Leaders? Here is what we know. *The New York Times*. 7. rujna. <https://www.nytimes.com/article/taliban-leaders-afghanistan.html>
- Thomas, C. (2021). *Terrorist Groups in Afghanistan*. Washington, D. C.: Congressional Research Service.